

Розвиток сільських та периферійних територій

2. Хомюк Н. Л. Визначення сутності сільських категорій / Н. Л. Хомюк, Н. В. Павліха // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. – 2017. – № 19. – С. 306–313.

3. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні: кол. монограф. / за заг. ред. Р. М. Плюща. – Київ: Рідна мова, 2016. – 744 с.

4. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. – Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>

5. Васильців Т. Г. Напрями та засоби розвитку сільських територій в контексті зміцнення соціально-економічної безпеки України / Т. Г. Васильців, В. В. Бойко. – Львів: Ліга-Прес, 2016. – С. 10–11.

6. Овчаренко Т. Особливості формування та виконання бюджету об'єднаних територіальних громад / Т. Овчаренко, А. Бочі, В. Поворозник. – Міжнародний центр перспективних досліджень. Київ, 2017. – 136 с.

Патика Н. І., д.е.н., доцент
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки», м. Київ

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНЕ СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО УКРАЇНИ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА УМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Анотація. Розраховано інтегральний індекс конкурентоспроможності сільського господарства України за регіонами за період 2015–2017 рр. Обґрунтовано, що його позитивну динаміку визначали зростання валової доданої вартості, обсягів капітальних інвестицій, продуктивності праці. Стримуючими чинниками виявилися зростання витрат на виробництво сільськогосподарської продукції, суттєве зниження рентабельності операційної діяльності.

Ключові слова: критерії конкурентоспроможності, інтегральний індекс конкурентоспроможності, сільське господарство, сталий розвиток, сільські території, регіони України.

Проблема дослідження та її актуальність. Сільське господарство історично відіграє важливу роль у розвитку економіки України. Даний сектор забезпечує населення харчовими продуктами, формує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність країни. Частка сільського господарства у ВВП країни за останні п'ять років зростає більш як на 2 в. п. і становить понад 10%. Частка населення, зайнятого в сільському господарстві, – майже 18%, питома вага сільського господарства в

Розвиток сільських та периферійних територій

загальній структурі експорту товарів з України в 2018 р. досягла 23,4%, а з урахуванням продуктів харчування – майже 40% [1]. На сьогодні вітчизняне сільське господарство не лише спромоглося досить повно насичувати внутрішній ринок та гарантувати високий рівень продовольчої безпеки, а й перетворилося на провідного генератора експортних товарних потоків.

Оснovoу сільськогосподарського виробництва становлять сільські території, тут зосереджено 42,7 га сільськогосподарських угідь. Тому розвиток сільських територій тісно пов'язаний із сільським господарством, яке є базовим сектором для сільської місцевості. Відтак підвищення конкурентоспроможності й дохідності сільськогосподарського виробництва є визначальною умовою забезпечення сталого розвитку сільських територій.

Однак задля забезпечення підтримки позитивної динаміки розвитку сектору сільського господарства необхідно враховувати сучасні тенденції як у вітчизняній економіці, так і на світових ринках. Це своєю чергою вимагає проведення цілого комплексу заходів щодо оцінки рівня конкурентоспроможності вітчизняного сільського господарства, моніторингу його динаміки, розробки й реалізації ефективних заходів щодо його підвищення, в тому числі й у регіональному аспекті.

Методи дослідження. З метою оцінки рівня конкурентоспроможності застосовано економіко-статистичні методи (порівняльного аналізу, середніх і відносних величин, статистичних групувань, трендовий аналіз, графічний метод, індексний, коефіцієнтний аналіз тощо). За допомогою прийомів абстрактно-логічного методу та методу узагальнення визначено напрями підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сільського господарства.

Вихідними даними дослідження є: наукові публікації; дані Державної служби статистики України, Світової організації торгівлі; результати опитування керівників і спеціалістів суб'єктів господарювання (сільськогосподарських товаровиробників, посередницьких організацій, що працюють у сільському господарстві, банківських та інших фінансових установ); фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, що провадять діяльність у сфері сільського господарства; фермерів; посадових осіб органів державного управління та органів місцевого самоврядування; наукових працівників, власні спостереження автора. Період дослідження охоплює 2013–2018 роки.

Результати дослідження. У процесі дослідження було обґрунтовано одинадцять основних показників, які уможливають оцінювання рівня конкурентоспроможності сільського господарства регіону і подальше його порівняння з іншими областями України. Показники було поділено на три групи, кожна з яких відображає стан певної сфери діяльності: рівень економічного розвитку сектору (валова додана вартість сільськогосподарського виробництва, виробництво продукції сільського господарства у постійних цінах 2010 р., капітальні інвестиції та зайняте населення у сільському господарстві регіону), продуктивність

Розвиток сільських та периферійних територій

та ефективність сектору певного регіону (продуктивність праці, індекс сукупної продуктивності факторів виробництва, рентабельність операційної діяльності сільського господарства), участь у зовнішньоекономічній діяльності (експорт та імпорт сільськогосподарської продукції, частка регіону у сукупному світовому експорті сільськогосподарської продукції, прямі іноземні інвестиції в сільському господарстві регіону). При оцінці конкурентоспроможності сільського господарства регіону, зважаючи на динамічний характер цього показника, використовувалися не абсолютні показники, а індекси, тобто враховували зміну конкретного показника в часі. По кожній групі розраховувався індивідуальний (частковий) індекс, які разом після зважування показують інтегральний індекс конкурентоспроможності сільського господарства регіону ($I_{КПР}$) у той чи інший рік.

Інтегральний індекс конкурентоспроможності сільського господарства регіонів України ($I_{КПР}$) було розраховано на підставі офіційних статистичних даних за 2013–2018 рр. [1; 2]. Його значення, значення часткових індексів та їх динаміка представлені в табл. 1.

Як видно з даних табл. 1, за 2015-2017 рр. лише чотири області мали тенденцію до зростання $I_{КПР}$, а саме: Тернопільська (в 2,5 рази), Рівненська (на 23,14%), Полтавська (на 3,77%) і Донецька (на 3,16%).

Основини чинниками такої динаміки були зростання валової доданої вартості, обсягів капітальних інвестицій, продуктивності праці, обсягів експорту. Проте ступінь прояву цих показників у кожній із зазначених областей були різні.

Переважає ж більшість регіонів України демонстрували зниження $I_{КПР}$. Найбільші темпи зниження спостерігалися в Луганській (на 48,6%), Івано-Франківській (на 34,4%), Житомирській (33,8%), Запорізькій (30,0%), Чернігівській (29,8%) областях (табл. 1).

Таблиця 1

Інтегральний індекс конкурентоспроможності сільського господарства регіонів України

Регіони	Індекс економічного розвитку			Індекс продуктивності та ефективності			Індекс участі у ЗЕД			Інтегральний індекс конкурентоспроможності с.-г. регіону $I_{КПР}$			Зміна $I_{КПР}$, 2017 до 2015, %
	2015	2016	2017	2015	2016	2017	2015	2016	2017	2015	2016	2017	
Україна	1,24	1,22	1,08	1,32	0,91	0,80	0,79	0,77	0,78	1,13	0,99	0,91	80,40
Вінницька	1,18	1,24	1,10	1,05	1,04	0,89	0,89	0,79	1,03	1,05	1,05	1,01	96,26
Волинська	1,51	0,97	1,15	1,12	0,89	1,11	0,76	0,70	0,91	1,17	0,87	1,06	91,26
Дніпропетровська	1,27	1,27	1,04	1,53	0,93	0,89	0,78	0,85	0,84	1,20	1,04	0,94	77,95
Донецька	0,87	1,24	1,16	2,00	0,99	1,02	0,50	0,65	1,21	1,10	0,99	1,13	103,16
Житомирська	1,27	1,20	1,32	2,90	1,05	0,85	0,63	1,06	0,83	1,56	1,11	1,03	66,17
Закарпатська	1,27	0,97	1,08	1,41	0,99	1,09	0,97	0,89	1,16	1,22	0,95	1,11	90,83
Запорізька	1,44	1,30	1,03	1,64	0,90	0,92	1,04	0,57	0,93	1,38	0,96	0,97	69,95
Ів.-Франківська	1,45	0,90	1,23	2,42	0,62	1,17	0,74	1,74	0,53	1,53	1,07	1,00	65,58

Розвиток сільських та периферійних територій

Регіони	Індекс економічного розвитку			Індекс продуктивності та ефективності			Індекс участі у ЗЕД			Інтегральний індекс конкурентоспроможності с.-г. регіону $I_{КПР}$			Зміна $I_{КПР}$, 2017 до 2015, %
	2015	2016	2017	2015	2016	2017	2015	2016	2017	2015	2016	2017	
Київська	1,27	1,17	1,06	1,18	0,90	0,94	0,94	0,72	0,81	1,14	0,95	0,95	82,70
Кіровоградська	1,27	1,30	0,94	1,24	0,88	0,74	0,79	0,79	0,92	1,12	1,02	0,88	78,51
Луганська	0,96	2,18	0,94	4,43	1,23	0,82	0,74	0,56	1,24	1,93	1,41	0,99	51,40
Львівська	1,23	1,19	1,12	0,96	1,37	0,96	1,15	0,59	0,85	1,12	1,06	0,99	88,41
Миколаївська	1,35	1,32	0,98	1,25	1,00	0,86	0,77	0,61	0,97	1,14	1,01	0,94	82,44
Одеська	1,21	1,42	1,10	1,20	1,06	0,95	0,83	0,76	0,69	1,09	1,11	0,93	85,13
Полтавська	1,28	1,23	1,03	1,42	0,85	0,68	-0,22	0,52	0,96	0,87	0,90	0,90	103,77
Рівненська	1,19	1,06	1,52	0,94	1,04	0,85	0,68	0,55	1,08	0,96	0,90	1,19	123,14
Сумська	1,26	1,22	1,11	1,24	0,84	0,85	0,84	0,68	1,38	1,13	0,94	1,11	98,54
Тернопільська	1,19	1,25	1,20	-0,69	1,09	1,07	0,60	0,33	1,05	0,45	0,93	1,12	250,61
Харківська	1,35	1,24	1,03	1,25	0,98	0,78	0,89	0,52	0,94	1,18	0,94	0,93	78,63
Херсонська	1,40	1,26	1,12	1,82	0,83	0,89	0,37	0,74	0,63	1,22	0,97	0,90	74,19
Хмельницька	1,32	1,11	1,23	1,08	1,11	0,96	0,64	0,52	0,87	1,04	0,93	1,04	99,65
Черкаська	1,20	1,20	1,01	1,24	0,88	0,74	0,71	0,87	0,73	1,07	1,00	0,85	79,15
Чернівецька	1,07	0,99	1,13	1,56	0,83	0,20	0,93	0,63	1,10	1,17	0,84	0,84	71,72
Чернігівська	1,29	1,18	1,23	2,14	0,95	0,73	1,02	0,57	1,07	1,47	0,93	1,03	70,19

Джерело: розраховано згідно авторської методики обчислення інтегрального індексу конкурентоспроможності сільського господарства в регіональному аспекті. Для обчислень використані дані Державної служби статистики України [1] та Світової Організації Торгівлі [2]

Основними чинниками зниження $I_{КПР}$ виступали зростання витрат на виробництво сільськогосподарської продукції, які перевищували темпи зростання самого виробництва, що призвело до погіршення індексу сукупної продуктивності факторів виробництва; суттєве зниження рентабельності операційної діяльності. Крім того, цей ефект посилювався негативною динамікою експорту сільськогосподарської продукції в окремих регіонах, зростанням обсягів імпорту та зниженням обсягів прямих іноземних інвестицій в даних регіонах.

Зокрема, за період 2013-2018 рр. в Луганській області спостерігалось зниження темпів росту продуктивності праці на 50,3%. Обсяги виробництва сільськогосподарської продукції зросли на 43,1%, в той час як витрати на їх виробництво – на 82,9%. Рентабельність операційної діяльності досягнувши свого максимуму в 39,6% у 2016 р. знизилася до 24,5% у 2018 р., тобто на 15,1 в. п. Обсяги експорту сільськогосподарської продукції за період 2017-2018 рр. скоротилися майже на 30% до рівня 2013 р. Натомість обсяги імпорту сільськогосподарської продукції за період 2013-2018 рр. збільшилися в понад 2,6 раза з 1693,8 до 4475,4 тис дол. США. Також спостерігалось виведення іноземних інвестицій з сектору – на 11,2% за 2015-2018 рр.

Розвиток сільських та периферійних територій

Для сільського господарства Житомирської області характерні ті ж самі тенденції, що й для Луганської області: темпи росту виробництва сільськогосподарської продукції оцінюються в 72,7% за період 2013-2017 рр., у той час як витрати за цей же період зросли в 2,34 раза. На цьому фоні відбувається стабільне зниження показника рентабельності операційної діяльності – з 33,5% у 2015 р. до 17,3% у 2018 р., тобто майже вдвічі. Хоча обсяги експорту й показують тенденцію до зростання, проте темпи цього зростання суттєво уповільнюються: з 143% у 2016 р. до 100,6% у 2018 р. Натомість імпорт сільськогосподарської продукції за цей період зріс на понад 62%.

В Запорізькій області додатково до наведених чинників погіршення *I_{КПР}* додалися ще й зниження темпів росту валової доданої вартості з 163,5% у 2015 р. до 106,3% у 2017 р., зниження обсягів випуску продукції сільського господарства (у постійних цінах 2010 р.) з максимальних 10055,7 у 2015 р. до 8220,2 млн грн у 2018 р., тобто на 18,3%. За останній аналізований рік (2018 р.) різко, майже на третину, скоротилися обсяги капітальних інвестицій.

Для сільського господарства Чернігівської області характерні також зниження темпів росту валової доданої вартості зі 161% у 2014 р. до 115% у 2017 р., значне погіршення показника *TFP* – на 62,9% у порівнянні з 2013 р., що в першу чергу викликано різким зростанням витрат на виробництво сільськогосподарської продукції (в понад 7 разів) на фоні зростання обсягів виробництва лише в 2,7 раза. Перевищення темпів зростання витрат над темпами зростання обсягів виробництва спричинило зниження рентабельності операційної діяльності, яка у 2018 р. оцінювалася на рівні 15,9% (для порівняння: у 2015 р. – 37,4%, 2016 р. – 28,5, 2017 р. – 22,1%).

Причинами означеної ситуації в сільському господарстві регіонів України доцільно визначити: недостатність забезпечення ресурсами розвитку на тлі їх неефективного використання (темп зростання капіталовкладень у середньому 2013–2018 рр. сягав 131,3%, в той час як темп зростання обсягів виробництва – 101,9, а доданої вартості – 122,9%. Це свідчить про порушення ключового правила економічного розвитку, за якого темп приросту результативних ознак господарювання (у даному випадку обсягів виробництва продукції та валової доданої вартості) мають перевищувати темпи приросту факторних ознак (йдеться про капіталовкладення)); недостатній рівень застосування сучасних техніко-технологічних інновацій, особливо у тваринництві, які дозволили б скоротити терміни вироблення сільськогосподарських продуктів; неналежний рівень розвитку елементів первинної обробки й переробки продукції, що нівелювало б подовжені сільськогосподарські цикли; неефективність кредитної і фінансової політики товаровиробників, складність отримання кредитних коштів, низький рівень внутрішніх інвестицій і т. п. За аналізом міжнародної конкурентоспроможності сільського господарства України, на фоні збільшення обсягів експорту, зростання частки світового ринку спостерігаються надзвичайно низькі обсяги надходження

Розвиток сільських та периферійних територій

іноземних інвестицій в сектор, нарощування імпорту, а також, що є негативним аспектом, експорт українських сільськогосподарських товарів з низькою часткою доданої вартості.

Крім того, перешкодами для нарощування конкурентоспроможності сектору сільського господарства виступають недостатня та застаріла транспортна інфраструктура, низький рівень інституційної підтримки, низька здатність працівників до освоєння нових технологій, неефективність митних процедур тощо. Не досягнуто належного рівня визнання українських сільськогосподарських продуктів у світі, українські товаровиробники часто не отримують належного захисту у процесах міжнародної торгівлі, діяльність іноземних інвесторів у багатьох випадках стримуються недовірою до влади, корупцією, непрозорістю роботи інститутів і інституцій українського ринку тощо.

Власна імплікація отриманих результатів дослідження. Результати оцінювання конкурентоспроможності сільського господарства регіонів України та здійснений порівняльний аналіз дають підстави стверджувати, що практичне використання запропонованого у дослідженні інтегрального індексу забезпечує можливість здійснення різноманітних операцій порівняння. А визначення чинників, які є складовими інтегрального індексу разом з описом кожного з коефіцієнтів, дозволяє чітко та прозоро проводити аналіз тенденцій конкурентоспроможності сільського господарства; оптимізувати напрями державної політики щодо забезпечення конкурентоспроможності сільського господарства на основі вивчення її переваг і слабких сторін.

Позитивні зрушення у сільськогосподарському виробництві в останні роки, на жаль, не вирішили проблеми на селі. На сьогодні вони формуються під впливом багатьох чинників, але не в останню чергу – через поступове зниження його конкурентоспроможності. Відтак необхідною умовою забезпечення сталого розвитку сільських територій має стати підвищення конкурентоспроможності сільського господарства.

З-поміж низки проблем, що потребують негайного вирішення, є потреба в розробленні та реалізації адекватної реаліям сьогодення державної політики щодо забезпечення розвитку конкурентоспроможної, соціально обґрунтованої та екологічно безпечної для населення економіки сільського господарства.

Список літературних джерел:

1. Статистична інформація. Державна служба статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Statistics on merchandise trade. World Trade Organization. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/merch_trade_stat_e.htm